

Marija Švajncer
**LATOURJEVO
POJMOVANJE
ZNANOSTI**

65-77

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA FILOZOFIJO
KOROŠKA C. 160
SI – 2000 MARIBOR

::POVZETEK

ČLANEK OBRAVNAVA LATOURJEVO POJMOVANJE ZNANOSTI. Znanost je povezana s kolektivnostjo. Filozof zavrača družbeno konstrukcijo in politizacijo znanosti. Dejansko stanje je mogoče spraviti v izjavo s krožečo referenco. Nasprotja med subjektom in objektom ni več. Novost Latourjeva filozofije je uvedba pojma neljudi. Svobodno in ironično izražanje tu in tam zamegli jasnost pojmov.

Ključne besede: znanost, krožeča referenca, neljudje, cogitamus

ABSTRACT**LATOUR'S CONCEPTION OF SCIENCE**

The article is dealing with Latour's conception of science. Science is connected with collectivity. The philosopher is rejecting social construction and politization of science. We can put the bearing into statement with circulating reference. There are no more oppositions between the subject and the object. The innovation of Latour's philosophy is a concept of non-human beings. Free and ironic expressions sometimes fog the clearness of concepts.

Key words: science, circulating reference, non-human beings, cogitamus

::UVOD

V članku bomo obravnavali pojmovanje znanosti sodobnega francoskega filozofa Bruna Latourja (r. 1947). Uporabili bomo deskriptivno in problem-sko metodo ter potrdili hipoteze, da je znanost povezana s kolektivnostjo; znanstvene vede je treba proučevati tako, da izhajamo iz znanstvene prakse; pomembno je, kako dejansko stanje spraviti v izjavo – rešitev je krožeča referenca; filozof ne verjame v teorijo adekvatnosti; nasprotja med subjektom in objektom ni več, aktualna pa je znanstvena vojna. Latourjevo pojmovanje znanosti je interdisciplinarno – prepletajo in povezujejo se epistemologija, sociologija in moralna filozofija; filozof se nekoliko navezuje na strukturalistično razumevanje jezika in se delno giblje tudi v smeri analitične filozofije. Svobodno in ironično izražanje tu in tam zamegli jasnost pojmov.

V slovenski filozofiji se je obravnave Latourjevega obsežnega filozofskega opusa lotil sodobni hrvaški filozof Mario Kopic (r. 1965) in napisal spremno besedo k prevodu Latourjeve knjige *Pandorino upanje* (Pandora's Hope, 1999).

Kopić predstavi njegova poglobitna spoznanja in prispevek k sociologiji. Ima ga za eno vodilnih osebnosti današnjega intelektualnega sveta: francoski filozof je namreč najprej zaslovel v anglosaksonskem svetu in se uveljavil kot pobudnik teorije akterja-mreže oziroma sociologije povezovanja in prevajanja. Presekal naj bi gordijski voz med realizmom in konstruktivizmom ter se pri tem naslanjal na postrukturalizem in semiologijo. Mario Kopić svojo študijo sklene s kritičnim spoznanjem, da Latour ponavlja logiko modernizma, ki ga ima sicer za sovražnika, saj tudi sam idealizirano opisuje tisto, kar je bilo pred modernizmom. Ne uspe mu, pravi Kopić, da bi pokazal pot proti zastavljenemu cilju – whiteheadovskemu pojasnilu, ki bi bilo pravično tako do znanosti kot do drugih oblik človeškega izkustva sveta. (Kopić, 2011, 356)

∴ODKRIVANJE RESNIČNOSTI, ZNANSTVENE VEDE IN ZNANOST

Bruno Latour skuša odgovoriti na vprašanje, ali verjame v resničnost. Odgovor ni lahek, saj pisca omejujejo trditve, da so ljudje izgubili svet, ustavlja jih grožnja vladavine drhali, družba pa je zanj nekakšna zbirka umov v sodu. Vprašanje, ali verjame v resničnost, pomeni, ali je pripravljen sprejeti današnjo ureditev epistemologije, morale, politike in psihologije. Filozofova naloga je težavna, saj je po njegovem mnenju svet znanosti popolnoma prepuščen samemu sebi, hladen in absolutno nečloveški. Bega ga vprašanje, zakaj ljudje sploh potrebujejo predstavo zunanjega sveta, ki ga gledajo skozi nadvse neudobne opazovalnice uma v sodu. Področje znanstvenih ved ga spravlja v dvom. (Latour, 2011, 19-22) Francoski avtor se loteva zahtevne in miselno razvejane problematike, vednost ponuja počasi in postopoma ter niza primere in dogodke, med drugim sodelovanje v pedološki znanstveni raziskavi, polemiziranje s filozofi in kritično zrcaljenje današnjega sveta, zlasti odnosa med politikom in znanostjo.

Latour dvomi o radikalnem realizmu, zaupa pa v znanstveno prakso. Konstrukcijo in resničnost skuša razlikovati z na novo uvedenim pojmom faktiša. Le-ta je kombinacija besed fakt in fetiš, v njej pa je dvakrat dodana dejavnost izmišljanja, ker izniči dvojni učinek vere in znanja. Preveva ga občutek, da divja znanstvena vojna. (Latour, 2011, 26-27) Pogledi na pojmovanje znanosti so različni. Po filozofovem prepričanju v zvezi s tem obstajata dva tabora: "Prvi tabor meni, da je znanost natančna šele takrat, ko se očisti vsake okuženosti s subjektivnostjo, politikom in strastjo; drugi, veliko bolj razširjeni tabor meni, da so človečnost, moralnost, subjektivnost ali pravice nekaj vredne šele, ko jih zaščitimo pred vsakim stikom z znanostjo, tehnologijo in objektivnostjo. Mi, ki se ukvarjamo z znanstvenimi vedami,

se hkrati borimo proti obema čistkama, proti obema očiščenjema, in zato nas imajo v obeh taborih za izdajalce. Znanstvenikom govorimo, da bolj ko je znanost povezana s preostankom kolektivnega, boljša je, bolj natančna, bolj preverljiva, bolj trdna ... - to pa je v nasprotju z vsemi pogojnimi refleksi epistemologov. Ko jim povemo, da družbeni svet blagodejno deluje na zdravje znanosti, nas slišijo tako, kot bi govorili, da jim Kaliklova drhal prihaja razdejat laboratorije.” (Latour, 2011, 28)

Znanstvene vede naj bi se ukvarjale z raziskovanjem, Znanost, pisano z veliko začetnico, avtor povezuje s hladnostjo, odmaknjenostjo, gotovostjo, oddaljenostjo, nujnostjo in objektivnostjo, raziskovanje pa ima nasprotne lastnosti, saj je negotovo in nedokončano – spopada se s finančnimi težavami ter nima niti dovolj znanja niti pripomočkov. V raziskovanju pisec opozarja na pojav ljudi in neljudi. Postmodernizem iz modernosti ohranja razločevanje med znanostjo in politiko. Zvestoba lastnemu raziskovalnemu delu je v današnjem času, ki ga ima filozof za težavnega, nadvse težka. (Latour, 2011, 30-32)

Znanstvene vede je treba proučevati tako, da se je nujno lotevati znanstvene prakse. S tem je povezano tudi vprašanje, kako spraviti svet v besede. Znanstveni referenci pripisuje pomen kot filozof in ne kot sociolog (v tem primeru bi ga zanimala tudi politika oziroma ozadje znanstvenega raziskovanja). (Latour, 2011, 34) “Da, znanstveniki vladajo svetu, toda le, če svet pride k njim v obliki dvodimenzionalnih, primerljivih inskripcij,* ki jih je mogoče kombinirati. Vedno je bilo enako, že od takrat, ko je Tales stal ob vznožju piramid.” (Latour, 2011, 39) O znanostih Latour meni: “Znanosti ne govorijo o svetu, temveč prej gradijo predstave, ob katerih se zdi, da ga vedno odrivajo, hkrati pa približujejo.” (Latour, 2011, 40)

Filozofa zanima, kaj pomeni dejansko stanje spraviti v izjavo. Prisiljen bo uporabiti nejasne pojme, kajti za govorjenje o vključevanju stvari v diskurz ni tako selektivnega besednjaka kot za govorjenje o samem diskurzu. Pisec je skeptičen in pravi, da je neskončno brezno, ki ločuje stvari in besede, mogoče najti vsepovsod. Avtor prinaša pojav krožeče reference. (Latour, 2011, 57-62) Filozof v sleherni fazi obstoja odkriva popoln prelom med stvarnim delom vsakega predmeta in njegovim znakovnim delom. (Latour, 2011, 69) Latourjevo pojasnilo se glasi: “Čez variacije snovi/oblike znanstveniki izkrčijo pot. Redukcija, strnjenost, označevanje, kontinuiteta, reverzibilnost, standardizacija, združljivost z besedilom in števil – vse to šteje neskončno več kot zgolj *adequatio*.” (Latour, 2011, 71) Filozof predvideva prestopanje svete meje, ki ločuje svet od diskurza. Ko premišljuje o vpetosti reference, ugotavlja, da pri nobeni fazi nikoli ne gre za vprašanje kopiranja predhodne faze, temveč prej za usklajevanje vsake faze s predhodnimi in naslednjimi. (Latour, 2011, 73) “Filozofi se slepijo, ko iščejo ujemanje besed in stvari kot najvišje merilo

resnice. Obstaja resnica in obstaja resničnost, ne obstajata pa niti ujemanje niti *adequatio*.” (Latour, 2011, 73)

Avtor je prepričan, da znanstvene vede prav gotovo zavračajo idejo znanosti, ločene od preostale družbe, vendar pa to zavračanje ne pomeni, poudarja, da sprejemajo nasprotno stališče tako imenovane družbene konstrukcije resničnosti. Znanstvene vede so po Latourjevem mnenju projekt, ki si prizadeva dokončno odpraviti ločnico med eksternalisti, razlagalci čiste politike, in internalisti, razlagalci čiste znanosti. Njihov namen je izkopati predor me obema skupinama in ju združiti. Projekt znanstvenih ved potemtakem, namesto da bi sekal gordijski voz, pri katerem je na eni strani čista znanost, na drugi pa čista politika, skuša slediti tistim, ki ga še bolj zategujejo. Koliko časa traja prednostni položaj prvega ali drugega, ni mogoče kar tako ugotoviti, saj se poraja vrsta neopaznih prehodov. (Latour, 2011, 92-95)

Filozof govori o jedru znanstvene vsebine, ki je obdano z družbenim, političnim in kulturnim okoljem – imenuje ga kontekst znanosti. Latour meni, da znanstveno okolje lahko razvoj znanstvenih ved bodisi ovira bodisi spodbuja, nikoli pa ga ne oblikuje ali predstavlja same vsebine ved. (Latour, 2011, 98) “Znanstvene vede vsaj po mojem nikoli niso imele kakega interesa, da bi podale družbeno razlago katerega koli delčka znanosti. ... Družbene vede sledijo neprepričljivim translacijam, ki na popolnoma nepričakovane načine mobilizirajo sveže definicije tega, kaj pomeni vojskovati se, in tega, iz česa je narejen svet.” (Latour, 2011, 99-100)

Pisec ne zaupa tistim filozofom, ki radi opominjajo, da ni dopustno mešati epistemoloških in ontoloških vprašanj. To mešanje naj bi se nenehno dogaja. Primeren označevalec znanstvenega dejstva je po njegovem mnenju ta, da ostane le diktum, določilo pa je dopustno opustiti. Odprava teh določil sta tako posledica kot tudi cilj znanstvenega spora. Zanima ga, kako lahko svet postopoma spravi v diskurz skozi zaporedne transformacije, tako da se potem razvije stabilen tok reference v dve smeri. O svojem znanstvenem spoznanju ali odkritju je namreč treba prepričati tudi druge. (Latour, 2011, 100-102) “Drugi so vedno tukaj, skeptični, nedisciplinirani, nepozorni, brez zanimanja; sestavljajo družbeno skupino, ...” (Latour, 2011, 102) Latour trdi naslednje: “Discipliniranje ljudi in mobiliziranje stvari, mobiliziranje stvari z discipliniranjem ljudi; to je nov način prepričevanja, ki mu včasih pravimo znanstveno raziskovanje.” (Latour, 2011, 103)

Znanstvene vede so bile po Latourjevem mnenju vedno analiza tega, kako jezik počasi postaja zmožen prenašati same stvari, ne da bi jih s pretvorbami deformiral. Upoštevati morajo kolege, pripomočke, zaveznike in javnost, in končno še tako imenovane vozle in povezave. Znanstvene vede lahko rekonstruirajo kroženje znanstvenih dejstev. (Latour, 2011, 103-107)

Avtor parafrazira misel francoskega sopotnika in kritika razsvetljenstva Jeana Jacquesa Rousseauja (1712-1778), češ da se znanstvene discipline rodijo svobodne, pa so vendar vsepovsod v okovih. "Nobenega razloga več ne vidim, da bi se znanstveniki, raziskovalci in inženirji lahko opredelili za staro ureditev. Epistemologija ni bila nikoli namenjena temu, da bi jih varovala, vedno je bila vojni stroj – stroj hladne vojne, stroj znanstvene vojne. Izraz 'socializirati neljudi, da vplivajo na človeški kolektiv', je zame popolnoma sprejemljiva, čeprav vsekakor zasilna rešitev, takšna, ki varuje prakso znanosti in spoštuje ožilja, ki jih te potrebujejo za uspevanje." (Latour, 2011, 301) Latour je prepričan, da dejanje malce prehitava to, na čemer deluje, in da ga nosi skozi translacijo. Eksperiment je dogodek, ki ponuja več, kot je bilo vloženo. Verige vmesnih točk po njegovem mnenju niso isto kot neboleč prehod od vzroka do učinka. Prenos informacij poteka z neopaznimi in večkratnimi transformacijami. (Latour, 2011, 302)

::FILOZOFSKA SVOBODA

Bruno Latour se ukvarja z empirično filozofijo, le-ta pa je pogosto miselno odprta in ironična. Ponuja dolgo verigo transformacij, ki jih lahko kadarkoli razširi, priznava potencialno neskončno zaporedje posrednikov, pri tem pa ne more potrditi podobnosti med svojim umom in svetom, potrjena referenca namreč kroži skozi nenehne substitucije. (Latour, 2011, 86-87)

Avtor si jemlje veliko pojmovno in vsebinsko svobodo. Slikovito, esejistično in duhovito izražanje včasih zamegli jasnost razumevanja. Že razlikovanje med znanostjo in znanstvenimi vedami povzroča kar nekaj epistemoloških težav. Sintagma umov v sodu ni čisto jasna; morda skuša avtor opozarjati na utesnjenost človekovih spoznavnih zmožnosti, na podobnost z bivanjem v njem filozofa Diogena (412-323 pr. n. št.), umik iz javnosti ali kaj podobnega.

Slovenski filozof Andrej Ule (r. 1946) piše o znanosti kot sistematični spoznavni dejavnosti posameznikov in skupin ljudi, ki rezultirajo v znanstvenih teorijah. Pomembne so tiste sestavine znanosti, ki omogočajo nastanek in razširjanje znanstvenega znanja ter njegovo uporabo v stvarnem svetu. (Ule, 1996, 7) "Znanstveno delo vsebuje pridobivanje novega znanja, razumno reševanje problemov in iskanje razumnih odgovorov na vprašanje ter boljše razumevanje stvarnosti." (Ule, 1996, 7) V Latourjevem pojmovanju pa je vse bolj ali manj spontano. Znanstveniki imajo vednost in znanje, toda raziskovalnemu predmetu nekako dopustijo, da se odpirajo nove poti in rešitve. V vsakem primeru je dejavnik človek, toda v svojih prizadevanjih ima tako dobre kot slabe človeške lastnosti, sočasno ga določajo, usmerjajo in tudi ovirajo tako imenovani neljudje. V Lotourjevi teoriji je implicirano spoznanje, da poti

nazaj ni več. Danes se torej tesno povezujejo in prepletajo ljudje in neljudje. Tistim, ki verjamejo v red, sistematičnost in natančno klasificiranje, sporoča, da ves čas obstaja možnost, da se vse skupaj poruši.

Svoje teoretsko prizadevanje sam imenuje "čudno in burno raziskovanje resničnosti znanstvenih ved". Pri iskanju odgovorov povezuje ontologijo, epistemologijo, etiko, politiko in teologijo. Kljub ironiji ni mogoče prezreti njegovega humanističnega sporočila in pobud, ki naj bi preprečevale zdrs v nečloveškost. Znanstvene vede v stari ureditvi pravzaprav nimajo pravega položaja (Latour, 2011, 298) "Ker se teorije znanosti drži ogromno zagat, so postale nestabilne tudi vse praktične teme, ko smo posvetili pozornost praksi. Od tod izbruhni megalomanije, ki očitno od časa do časa pretresejo znanstvene vede – nekateri pa verjetno izhajajo tudi z mojega računalnika. Smo mi krivi, ker je toliko cenjenih vrednot – od teologije do same opredelitve družbenega akterja, od ontologije do same zasnove tega, kaj je um – držalo teorije znanosti, ki jo le nekaj mesecev empiričnih raziskav spravi v resen dvom? To ne pomeni, da vsa ta vprašanja niso pomembna in da teh vrednot ni treba zagovarjati; nasprotno, pomeni, da jih je treba pritrditi z močnejšim žebljem in na bolj vzvišene cilje." (Latour, 2011, 299)

Kar zadeva razmerje med subjektom in objektom, s pomočjo raziskav, anekdot, mitov, legend in tekstualnih študij dokazuje, da je ločnica med njima še vedno očitna in trdna. Po njegovem mnenju sta objekt, ki stoji pred subjektom, in subjekt, ki je nasproti objektu, polemični entiteti, ne pa nedolžna metafizična prebivalca sveta; drug drugega naj bi varovala pred zdrsom v nečloveškost. V času razvoja modernosti sta subjektivnost in objektivnost postala koncepta sovraštva in maščevanja, njuna osvobajajoča mladostnost se je popolnoma porazgubila. (Latour, 2011, 299) "Znanost je postala tako temeljito spolitizirana, da niso ostali vidni niti cilji politike niti cilji znanosti. Celo njuna skupna usoda je bila izbrisana. Znanstvene vojne so le najnovejša epizoda v tej polemični rabi objektivnosti – in bojim se, da ne zadnja." (Latour, 2011, 300)

Poglabljanje v Latourjeva dela spodbuja domnevo, da njegova znanstvena, filozofska in pojmovna sproščenost nekoliko spominja na anarhizem avstrijskega filozofa Paula Feyerabenda (1924-1994) in njegova stališča, vendar se sam brani te primerjave. Na koncu knjige *Pandorino upanje* to podobnost pravzaprav ovrže. Navede absurdnosti, ki mu jih očitajo, in poudari, da jih skuša ovržeti, in to že petindvajset let. Nasprotuje naslednjim trditvam: znanost je družbeno konstruirana; vse je diskurz; ni nobene zunanje resničnosti; znanost nima konceptualne vsebine; čim bolje je biti neveden; tako ali tako je vse politično; subjektivnost je treba prepletati z objektivnostjo in ne nazadnje, češ "... da najmočnejši, najbolj možati in najbolj kosmati znanstvenik vedno

zmaga, če le ima dovolj 'zaveznikov' na visokih položajih; in take neumnosti". (Latour, 2011, 304)

Iz teh kritičnih in ironičnih opazk bi bilo mogoče izpeljati celotno Latourjevo filozofijo, in sicer: družbene konstrukcije znanosti ne gre razumeti poenostavljeno in kot nadomestilo za nerešljive probleme; o jeziku, diskurzu in govorici se je treba vedno znova vpraševati, prav tako o razmerju med izrekanjem, zapisovanjem ter realnostjo in dejstvi; zunanja realnost obstaja, vendar pa je treba upoštevati predstave, koncepte in teorije; znanost ima konceptualno vsebino, toda do usvojitve koncepta pogosto poteka dolga in zahtevna pot; treba se je upirati nevednosti in temu, da bi bilo prav vse politično.

::LJUDJE IN NELJUDJE

Morda bodo znanstveni bojevniki začudeni, toda Latour se torej zavzema za popolno opustitev pojma družbe. Tisti, ki govorijo, da znanstvene vede podajajo družbeno razlago znanosti, namreč ničesar ne razumejo. Znanstveni koncept družbe, pridobljen z izluščenjem znanstvenih disciplin iz njihovega konteksta, ni več uporaben. "To, kar po tej odstranitvi ostane, je po eni strani družba ljudi med seboj, po drugi pa konceptualno jedro. Še absurdneje bi bilo reči, da si znanstvene vede prizadevajo uskladiti družbeno razlago s konceptualno razlago, če to dvojje razumemo kot dve različni vrsti razlage, ki preprečujeta, da bi se vzporedni vrsti artefaktov kdaj križali." (Latour, 2011, 119)

Do pojmov ljudi in neljudi pride s križanjem tehnike in politike, vendar to v njegovi pragmatogoniji ne pomeni, da verjame v razliko med snovnim in družbenim področjem. Govori o izmenjavi lastnosti med ljudmi in neljudmi. Politični filozofi, pravniki, ekologi, aktivisti in poslovneži (po vsej verjetnosti so med njimi tudi ženske) namreč v kontekstu ekološke krize resno govorijo o tem, da bi neljudem podelili nekakšne pravice in celo pravni položaj. (Latour, 2011, 108) "Če se politično zastopanje neljudi zdaj ne zdi le prepričljivo, temveč nujno, se je isti pojem še pred kratkim zdel smešen ali nespodoben." (Latour, 2011, 108) Tehnologije učijo, kako je moč obvladati ogromne zbirke neljudi. Latour omenja najnovejši sociotehnični hibrid, ki ostaja nečlovek. Izgubil naj bi snovni in predmetni značaj in si pridobil lastnosti državljanstva. "Ima na primer pravico, da ga ne zaslužnijo." (Latour, 2011, 109) Filozof naleti na sociotehnične križance. Za kaj sploh gre? Latour pojasnjuje: "Za znanstvenika, s katerim sem se pogovarjal, vprašanje podeljevanja kakršnih koli pravic ali državljanstva kvasovkam ne obstaja. Zanj so kvasovke izključno materialna entiteta. Kljub temu pa je industrijski laboratorij, v katerem dela, kraj, v katerem novi načini organizacije dela iz neljudi izvabijo popolnoma nove lastnosti. Kvasovke seveda delajo že tisočletja, na primer v stari pivo-

varski industriji, zdaj pa delajo za mrežo tridesetih evropskih laboratorijev, v katerih njihov genom načrtajo, počlovečijo in socializirajo kot šifro, knjigo, program dejanja, skladien z našimi načini šifriranja, štetja in branja, pri čemer ta ne obdrži nobenih materialnih lastnosti, lastnosti izobčenca. Absorbira se v kolektiv.” (Latour, 2011, 210)

Avtor pojasnjuje, da je zanj tehnoznanost spoj znanosti, organizacije in industrije, prek nje se oblike koordinacije, s katerimi se je mogoče seznaniti s pomočjo omrežij moči, razširijo na neartikulirane subjekte. “Neljudje so obdarjeni z govorom, čeprav primitivnim, z inteligenco, možnostjo predvidevanja, samonadzorom in disciplino, tako na široki kot na intimni ravni. Družbenost skoraj promiskuitetno delimo z neljudmi. ... Bistvo moje male genealogije pa je tudi v tem, da iz brezšivne mreže razberem lastnosti, izposojene iz družbenega sveta z namenom socializacije neljudi, in lastnosti, izposojene od neljudi z namenom naturalizacije in razširjanja družbenega območja.” (Latour, 2011, 210) Kadar postanejo neljudje del skupine aktantov, ki se imenuje stroj, imajo sposobnost povezovanja z drugimi pripadniki svoje vrste. S strojem ima Latour v mislih avtomat, ki je zmožen avtonomije in podvržen običajnim zakonom (le-ti so merljivi z instrumenti in računovodskimi postopki). Hibrid fabriciranega nečloveka nima političnega in družbenega značaja; človeku se zdi odtujen, v resnici pa še toliko bolj učinkovito gradi državo. (Latour, 2011, 212)

::COGITAMUS

Eno najnovejših Latourjevih filozofskih del ima naslov *Cogitamus* (Cogitamus, 2010). V njem v pisemski obliki izobražuje nemško študentko. Piše ji, da na žalost poučuje področje, ki v resnici ne obstaja, ne uči znanosti ali tehnike, marveč znanosti in tehniko v njihovi relaciji z zgodovino, kulturo, literaturo, ekonomijo in politiko. Znanosti in tehnika so priljubljene ali osovražene, ker se prikazujejo kot avtonomne. Nekateri jih povezujejo z vsakodnevnim življenjem, drugi jih imajo za nekaj tujega. Namen njegovega dopisovanja je ponovno spodbuditi idejo o avtonomnosti znanosti in tehnike. (Latour, 2010, 11-13)

Pisec se vrača k cogitu francoskega racionalističnega filozofa Reneja Descartesa (1596-1650). Po njegovem mnenju je protislovje premočno. Le kako bi misel lahko mislila o sebi? “*Cogito* ali *cogitamus*, treba je izbrati, to je ves smisel mojih predavanj.” (Latour, 2019, 101) Nenavadna je njegova samokritična pripomba, češ da ni dober pedagog – dekle bi to moralo razumeti (na drugem mestu kritično meni, da ima pač preveč predavanj; hkrati pa je očitni problem francoske šole ta, da študente otovori kot osle /baudets/). (Latour, 2010, 109) Vse skupaj ji skuša razložiti čim bolj jasno in razločno,

če uporabimo Descartesova izraza, ki govorita o evidentnosti, toda filozof niza nove in nove pojme in sintagme ter pogosto vse skupaj še bolj zaplete. Zdaj se za hip zaustavi pri kolektivu misli, zatem preskoči na razliko med znanostjo in politiko, pri čemer ne priznava znanstvenih dokazov, saj gre zgolj za ustvarjanje velike polemične zgodovine, v kateri naj bi se razumske sile neizogibno spopadale z nerazumskimi. (Latour, 2010, 103-105) "Te distinkcije so polemične, to so koncepti *boja*." (Latour, 2010, 105) V polemiki o znanostih je po avtorjevem mnenju prva žrtev resnica o znanostih, zato naj se vse skupaj ne začne z zgodovino. Da bi dobro razumeli razmerje med znanostjo in politiko, se je treba najprej osvoboditi političnih definicij, ki so dane v znanstvenikovi dejavnosti. Politizacija znanosti najprej zahteva njihovo depolitizacijo. Dvojica racionalno in iracionalno, meni Latour, ni ustrezna, ker je preveč zaznamovana prav s političnostjo. Seveda pa bi se humanistične znanosti rade odpravile na razumsko pot. (Latour, 2010, 105)

Moderen je zanj tisti, ki beži pred preteklostjo, v kateri se resnice dejstev in iluzije vrednot mešajo, tako da jih ni mogoče več razvozlati, prav tako tisti, ki je prepričan, da se bo Znanost v bližnji prihodnosti končno in v celoti izvlekla iz starinske zmešnjave politike, čustev in strasti. Moderni ali modernist se vedno izmika v krasno prihodnost, ki je drugačna od odvratne preteklosti. Dopisovalka mu omeni, češ da ni definiral besede znanost. Odgovori ji, da je definiral pridevnik znanstven. Znanstveno bi bilo treba razlikovati od neznanstvenega. Govoriti o znanstveni rešitvi, kratko malo zagotavlja, da je najprej treba zbrati številne podatke, ki omogočajo podpreti, kar je potrjeno. Njihovo veljavnost zagotavlja celota predpisov in določil, ki so v verigi institucij, s katerimi se je mogoče znova ubraniti pred dvomom in negotovostjo. Besedo znanstveno je treba povezovati s spodbujanjem razprave ter z začetkom, ne pa s koncem. (Latour, 2010, 187-189)

Po Latourjevem mnenju so vsa vprašanja o naravi postala kontroverzna. V filmu *Avatar* (2009) režiserja Jamesa Camerona najde učinkovito metaforo za inverzijo med razmerjem moči med svetom in novim vesoljnim redom. V filmu vidi konec neskončne meje, zato bi bilo treba vse začeti znova in skleniti dogovor, ki ga svet lahko doseže brez uporabe nasilja. (Latour, 2010, 219)

::PROBLEMATIZACIJA LATOURJEVIH SPOZNAVANJ

V Latourjevi misli se anarhizem Feyerabendove misli pojavlja samo navidezno. V resnici je avtor pobudnik reda in njegov raziskovalec. Njegova misel je ves čas vpeta v zgodovino, kozmos kot celoto in v sodobno človeško družbo. V obravnavi zgodovine reflektira in komentira tako dogajanje v naravoslovnih znanostih kot v filozofiji, opisuje potek, opozarja na prelomne

dogodke in povzema misli znanih filozofov; kot velik poznavalec zgodovine filozofije dogajanje v znanosti povezuje z njihovimi spoznanji (seveda filozofija in znanost sprva nista bili ločeni, znanstvenost filozofije pa tudi danes zahteva novo in novo vpraševanje).

Samokritično spoznanje, češ da ni dober pedagog, je mogoče razvozlati in filozofa opravičiti. Bruno Latour je tako poln navdiha in vednosti, da pri njem ena misel prehitava drugo. Ker ima toliko povedati, včasih vsega skupaj ni več mogoče spraviti v urejena poglavja ali pa tega kratko malo noče in pusti, da se kopiči asociativna vednost. To bi lahko imenovali postmodernistična manira.. V povezovanju problemov znanosti, politike in narave, odkrivanju teoretičnih in praktičnih pasti, opozarjanju na boj in premisleke o ljudeh in neljudeh bi Latourja lahko uvrstili med pomembne sodobne filozofe. S svojo filozofijo dokazuje, da je nekakšen pluralizem ali kopičenje problemov nujnost sodobnega časa, edina možna preslikava kaotičnega sveta. Zdi se, da se je pred nami v filozofski preobleki pojavil svetovni splet. Nenehno samo še "klikamo": zdaj odpremo to možnost, zdaj drugo, smo ljudje med drugimi, ljudje in neljudje, samotni iskalci in iskalke, kritični in bojeviti, hkrati pa v tem preobilju in gomazenju informacij precej nemočni.

Pri Latourju je vseeno še vedno opaziti željo, da bi bilo mogoče tisto, kar postavi v ospredje, ponuditi v kolikor toliko jasni podobi. Rad bi, da njegovi pojmi in sintagme ne bi imeli primesi, to pa očitno ni več mogoče. Kaj storiti? Njegov "cogitamus" je ena izmed poti, ki nam jih daje v razklani sodobnosti. V Descartesovem primeru je cogito poleg potrditve misleče stvari, substance, jaza, uma, duha in duše vodil tudi do svobodne volje, ki je eden izmed vrhuncev njegovih *Meditacij* (*Meditationes*, 1641). Dvomu in misli doda tudi hotenje in voljo - le-ta pa se širi dlje od razuma, čeprav naj bi ji razum dajal razloge. (Descartes, 1973, 87-88)

Tudi Latourjeva filozofija ima v sebi globoko sporočilo: filozof se izogiba zdrsa v nečloveškost – veliko mu je do humanosti v najboljšem pomenu te besede. Poudarja pomen kolektiva, vendar v njem noče izgubiti samega sebe in lastnega iskanja resnice, ne dovoli avtoritativnega nadzora nad znanstvenim raziskovanjem in filozofskim proučevanjem. Če bo treba v boj, naj bo to pošteni boj in naj v njem veljajo premišljena pravila.

Andrej Ule omeni ugotovitev, da je znanstveno znanje predvsem rezultat samih znanstvenikov in manj stvar objektivnih struktur v svetu, ki so bile predmet raziskav. "Nekako drugačno stališče ima Bruno Latour, ki nasprotuje sociološkemu determinizmu in meni, da družbeni dejavniki nimajo nobenega bistveno večjega pomena od naravnih dejavnikov, zato moramo znanstvena dejstva pojmovati kot predmetnosti, ki jih konstituira medsebojni odnosi znanstvenikov ter živih in neživih predmetov. Družbe ne razumemo nič

bolj kot narave, zato socialni determinizem ne drži.” (Ule, 2004, 268) Tako slovenski filozof zadene žebljico na glavico glede Latourjevega zavračanja družbene konstrukcije.

::SKLEP

Sodobni francoski filozof Bruno Latour izhaja iz znanstvene prakse in odkriva tesno povezanost znanosti s kolektivnostjo. Opusti pojem družbe in družbene konstrukcije ter nasprotje med subjektom in objektom. Dejansko stanje spravi v izjavo s tako imenovano krožečo referenco in v sleherni fazi obstoja opozarja na prelom med realnim delom predmeta in njegovim znakovnim delom. S takim spoznanjem se samo delno navezuje na strukturalizem. Znak in prelom sta izraza, ki jo je obravnavala ta filozofska smer, Latourjeva interpretacija pa je nova in drugačna. Tudi pot v analitično filozofijo je samo nakazana, saj se pri obravnavi dejstev, realnosti in pojmov vse preveč izogiba jasnega in enopomenskega definiranja ter natančne argumentacije. Slovarček, ki ga rad dodaja na koncu knjig, vse skupaj še dodatno zaplete in zaradi slikovitega izražanja povzroča dvoumnost.

Novost njegove filozofije je uvedba pojma neljudi. Le-ti dobivajo čedalje večjo moč, tako da se morajo ljudje braniti tako pred zdrsom v nečloveškost kot tudi pred njimi ter pred samimi sabo in svojim neetičnim ravnanjem, ki ga ni mogoče preprečiti, kadar se vojna začne tudi na epistemološkem področju. Pojem znanosti je mogoče razumeti, če sprejmemo Latourjevo pojasnilo pridevnika znanstven – spodbujanja razprave in povezovanja z začetkom znanstvenega raziskovanja, ne pa z njegovim koncem.

::LITERATURA

- Descartes, R. (1973). *Meditacije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Feyerabend, P. (1999). *Proti metodi*. Avtorja spremne besede A. Ule in S. Hozjan. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Komel, D. (2010). *Potikanja*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Kopić, M. (2011). *Bruno Latour – hibridna misel v hibridnem svetu*. V: B. Latour (2011). *Pandorino upanje*. Prevod P. Glavan. Spremna beseda M. Kopić. Ljubljana: Študentska založba. Knjižna zbirka Koda. Str. 337-359.
- Latour, B. (1979). *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Latour, B. (1987). *Science in Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, B. (1989). *La Science en action*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (1991, 1997). *Nous n'avons jamais été moderne*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (1992, 2003). *Aramis, ou l'amour des techniques*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (1996, 2006). *Petite Leçons de sociologie des sciences*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (1999, 2004). *Politiques de la nature*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (2001a). *Pasteur : guerre et paix des microbes*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (2001b, 2007). *L'Espoir de Pandore. Pour une version réaliste de l'activité scientifique*. Paris: La Découverte.
- Latour, B. (2010). *Cogitamus. Six lettres sur les humanités scientifique*. Paris: Découverte.
- Latour, B. (2011). *Pandorino upanje*. Prevod P. Glavan. Spremna beseda M. Kopić. Ljubljana: Študentska založba. Knjižna zbirka Koda.
- Ule, A. (1992). *Sodobne teorije znanosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, A. (2004). *Dosegljivost resnice*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.